

- تجار خارجی و ایرانی به دنبال خاک سرخ

با روی کار آمدن سلسله قاجار، تحولات مختلفی نیز در نظام بین الملل به وجود آمد. در این زمان قدرت فرانسه با حضور ناپلئون به اوج خود رسید و یکی از مناطق موردنظر آن‌ها، سرزمین هند بود. قدرت دیگری که رقیب جدی انگلیس شمرده می‌شد، دولت روسیه بود. بنابراین در این زمان خلیج فارس که کلید ورود به هندوستان محسوب می‌شد، بیش از هر زمان دیگری موردتوجه قرار گرفت. انگلیسی‌ها از طرق مختلف سعی داشتند بر خلیج فارس تسلط یابند و کشتیرانی و سایر امتیازات را در اختیار بگیرند. از جمله با انعقاد قراردادهایی درباره منع برده‌فروشی، اجرای نقشه‌برداری خلیج فارس و احداث چراغ‌های دریایی راهنما و برقراری ارتباط تلگرافی، حق نظارت کامل بر خلیج فارس و تمامی کشتی‌هایی را که در این دریا رفت‌وآمد می‌کردند، به دست آوردند و توانستند تجارت منطقه خلیج فارس را به‌طور انحصاری در اختیار بگیرند. اگرچه در این دوره اساس اقتصاد و تجارت ایران بر آزادی تجارت استوار شده بود، ولی این امر از قبل رشد ساختار اقتصادی و سیاسی ایران فراهم نشده بود، بلکه صنعت نظامی، سیاسی و سیستم‌های سرمایه‌داری کشورهای روس و انگلیس این اوضاع را بر ایران تحمیل کرده بود.

اساس این سیستم را باید در عهدنامه تجاری اجباری پیوست قرارداد صلح ترکمانچای دانست، به خصوص ماده سوم این قرارداد که حقوق گمرکی ۵ درصدی برای واردات و صادرات تجار خارجی و ماده هفت آن که سیستم کاپیتولاسیون را به‌اجبار بر ایران تحمیل و زمینه را برای نفوذ سودمند سرمایه‌های خارجی در حیطه تجارت ایران هموار کرده بود. در این مرحله با تثبیت موقعیت تجار خارجی در ایران، تجارت خارجی کشور به‌طور انحصاری در اختیار روس و انگلیس قرار گرفته بود.

با این وجود در دوره ناصری روابط تجاری ایران گسترش زیادی پیدا کرد و ایران وارد بازارهای جهانی شد و به تبع آن تجارتخانه‌های مهمی نیز در بنادر و مراکز بزرگ اقتصادی ایران تأسیس شد. یکی از بنادر و مراکز فعال تجاری در خلیج فارس، بندر بوشهر بود که با توجه به موقعیت وامکاناتی همچون گمرک ووسایل حمل‌ونقل، انبارها و امکانات باراندازی، موردتوجه تجار خارجی و داخلی قرار گرفت. یکی از تجاری که در این بندر به فعالیت‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی پرداخت، معین‌التجار بود.

از این جهت علاوه بر تِجار خارجی به خصوص انگلیسی‌ها، تِجار ایرانی نیز همچون معین‌التجار بوشهری به دنبال کسب امتیاز معادن خاک سرخ هرمز بودند که از اهمیت اقتصادی بالایی برخوردار بود. این خاک علاوه بر مصارف محلی و داخلی، یکی از کالاهای مهم و قیمتی صادراتی محسوب می‌شد و در صنایعی چون رنگ‌سازی، سیمان، پلاستیک، کاغذسازی، شیشه‌سازی، سرامیک، لوازم آرایشی و … کاربرد داشت.

- فعالیت‌های اقتصادی معین‌التجار

معین‌التجار یکی از آن تِجار دوره ناصری بود و بنا به نوشته محمدعلی سدیدالسلطنه کبابی، نویسنده و مورخ ایرانی اهل بندرعباس توانست با نفوذ و اقتدار اقتصادی، سیاسی و اجتماعی خوبی که داشت کم‌کم ثروتمند شده و به قدرت اقتصادی بالایی برسد و شخصیت و مقام درجه اول بوشهر را به خود اختصاص دهد. سدیدالسلطنه نوشته است: «در عقل و حزم و تدبیر و کفایت و دوراندیشی از همگنان خود پیش و در وجود و فطانت از امثال و اقارن بینش، از اشخاص درجه اول محسوب می‌شود.»

معین‌التجار در شوال ۱۳۲۵قمری برابر با آبان ۱۲۸۶خورشیدی موفق به دریافت مقام رئیس‌التجاری بوشهر گردید. او سپس موفق شد اقتصاد جنوب ایران را به‌طور کامل در دست بگیرد و در واقع سلطان اقتصاد جنوب ایران شود. همچنین باقدرت و ثروتی که جمع کرد،تجارت داخلی و خارجی ایران رادر حوزه خلیج فارس در دست گرفت و موفق شد ارتباط تجاری وسیعی با کشورهای مختلف به خصوص هند و انگلستان برقرار کند.

به استناد تلگرافات عصر سپهسالار و علاوه بر حوزه خلیج فارس در سایر حوزه‌های اقتصادی و تجاری ایران مانند نواحی شمالی ایران و گمرکات خسمه و قزوین به فعالیت اقتصادی پرداخت و از طریق این فعالیت‌ها با افراد بانفوذی در دربار و مراکز قدرت قاجار و پهلوی ارتباط برقرار نمود و چون از توان مالی خوبی برخوردار بود از آنان حمایت می‌کرد لذا در مواقع لزوم از نفوذ و قدرت آنان برخوردار می‌شد.

به هر روی قدرت‌یابی اقتصادی و ورود معین‌التجار به صحنه تحولات سیاسی، اقتصادی ایران بادوره ناصری شروع شد. یکی از اقدامات او در آن دوره ساخت و تجهیز گمرک خانه، انبار کالا، بندرگاه و سایر امکانات تجاری در بوشهر بود این کار موجب گسترش تجارت دریایی خلیج فارس و به تبع آن افزایش درآمد شد؛ چون بندر بوشهر در آن دوره مهم‌ترین مرکز تجاری ورود و خروج

قانون امتیاز ادا

● مصوبه ۲۸ حوت ۱۳۰۵ شمسی

ماده اول امتیاز انحصاری و استخراج و فروش خاک سرخ (اکسیدوفر) واقع در جزایر هرمز، قشم، لارک، هنگام به آقای حاج معین‌التجار بوشهری از طرف دولت واگذار می‌شود و آقای حاج معین‌التجار کلیه دعاوی سابقه خود نسبت به دولت راجع به خاک سرخ جزایر مزبوره و اثاثیه و غیره صرف نظر می‌نماید.

ماده دوم مدت این امتیاز از اول حمل تنگوزئیل ۱۳۰۲ الی مدت پانزده سال شمسی خواهد بود.

ماده سوم صاحب امتیاز ملتزم است حقوق دولت را از قرار صدی پنجاه از عایدات خالص خاک سرخ جزائر مزبوره بعد از وضع مخارج در سه ماه اول هر سال بابت سال قبل به خزانه دولت بپردازد.

تبصره - مخارج مزبوره در ماده سوم عبارت است از